

В. О. ДЕСЯТНИК

Володимир Олексійович Десятник, кандидат юридичних наук, професор Київського університету права НАН України, адвокат

КРИТИЧНО-ПРАВОВЕ МИСЛЕННЯ: МЕЖІ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ

«Я хотів провести різницю між наукою і псевдонаукою, прекрасно знаючи, що наука часто помиляється і що псевдонаука може випадково натрапити на істину».
«Теорія, що не спростована ніякою мислимою подією, є ненауковою. Неспростовність є не перевагою теорії (як часто думають), а є її недоліком»
«Тільки через спростування наших припущень ми насправді стикаємося з дійсністю. Тільки виявлення і усунення наших помилок і становить той позитивний досвід, якого ми набираємося у дійсності».
Карл Поппер (1902–1994)

Методологічна концепція критично-правового мислення полягає в тому, що наукове юридичне дослідження може здійснюватися не завдяки вкрай поширеному серед юристів-позитивістів індуктивному методу і не за допомогою популярного серед прихильників природно-правового мислення чистого дедуктивного методу, а використовуючи науковий метод проб та усунення помилок, припущень та спростувань.

Пробно висунута мною методологічна концепція критично-правового мислення є синтезом та альтернативою основним типам праворозуміння, тобто «діаметрально протилежним» теоріям природного права та теоріям позитивного права¹.

У моїй концептуальній статті «Критично-правове мислення» серед інших проблем, принципів, ідей вкрай стисло була розглянута проблема меж наукового пізнання, яка, разом із проблемою індукції², є найголовнішими проблемами загальної теорії пізнання, а отже, і пробно висунутої методологічної концепції критично-правового мислення. Завданням цього ж дослідження є спроба більш докладного викладу* аргументів для вирішення проблеми меж наукового пізнання з метою викликати критичне обговорення цієї проблеми науковцями, особливо правознавцями.

Проблема меж наукового пізнання зацікавила К. Поппера на самому початку його наукової діяльності. У той час поширеною була думка, що виходила ще від Бекона та Ньютона, згідно з якою наука відзначається використанням індуктивного методу, який приписує починати зі спостережень, з констатації фактів, а потім приходити до узагальнень. Цю думку підтримували і логічні емпіристи, які прийняли підтверджувальність (верифікованість) як критерій розмежування між науковим та ненауковим пізнанням³.

Популярний виклад проблеми та критерію меж наукового пізнання здійснив український філософ Д. Сепетий.

Прибічники класичного емпірицизму та позитивізму вважали, що теорії виникають (або, принаймні, мають виникати) як індуктивні узагальнення спостережень. З цієї точки зору, пізнання починається зі спостереження. Позитивісти вважали, що право на існування мають лише ті теорії, які можливо підтвердити. Підтвердження розуміється, у більш слабкому сенсі, як підтвердження досвідом, фактами, а у більш сильному, як вимога, тобто теорія має логічно слідувати з фактів, про які можливо пересвідчитися на досвіді. Але в будь-якому сенсі ця ідея, пояснює Д. Сепетий, не витримує критики. Якщо розуміти підтвердження у слабкому сенсі, можемо стверджувати, що майже будь-яку хибну теорію можливо підтвердити. Хоча теорія й хибна, майже завжди можна знайти деяку множину фактів, які їй відповідають. Якщо розуміти підтвердження у сильному сенсі, можемо стверджувати, що жодна теорія не відповідає і не може відповідати вимозі підтвердження через те, що жодна теорія (універсальне судження) не слідує логічно з жодної сукупності окремих фактів, як би багато цих фактів не було. Наші теорії є не індуктивними узагальненнями, а здогадками, припущеннями, гіпотезами, які ми придумуємо для того, щоб вирішувати ті або інші пізнавальні проблеми. Пізнання починається не зі спостереження, а з проблеми. Після того, як ми усвідомили проблему (питання, які нас цікавлять), ми висуваємо деякі здогадки щодо можливих відповідей чи перспективних напрямів пошуку – гіпотези. І лише після цього починається спостереження. Спостереження є засобом перевірки наших гіпотез, важливою складовою процесу раціональної критики; вони завжди є вибірковими (ми не можемо просто спостерігати, не знаючи, за чим і для чого); вони підпорядковані проблемі, яку ми вирі-

© В. О. Десятник, 2015

* Більш докладний виклад цієї проблеми порівняно з моєю статтею «Критично-правове мислення», але в обмеженому обсязі цієї статті. – В.Д.

шуємо, і здійснюються у світлі наявних у нас гіпотез. Наші теорії не є результатом логічного індуктивного умовиведення, який міг би гарантувати їх істинність. Наші теорії-припущення, які витримали випробування критикою краще, ніж усі відомі на цей час їхні конкуренти, ми *пробно* (курсив мій – В.Д.) приймаємо за істинні. Щоб якнайретельніше піддавати наші теорії випробуванню, ми дедуктивно виводимо з них якомога більше якнайрізноманітніших логічних висновків і намагаємося критикувати їх. Звідси – поняття гіпотетико-дедуктивного методу, – на відміну від ідеї індуктивного методу пізнання, характерної для класичного емпірицизму, та ідеї чисто дедуктивного методу пізнання, характерного для класичного раціоналізму. Теорії (гіпотези) неможливо верифікувати – тобто встановити їх істинність шляхом підтвердження конкретними фактами. Скільки б фактів не підтверджувало теорію, вона може виявитися хибною – для цього достатньо лише одного факту, який би їй суперечив. Якщо шукати підтвердження теорії, то ми зможемо знайти скільки-завгодно підтверджень для майже будь-якої хибної теорії. Тому треба шукати не факти, які підтверджують наші теорії, а факти, які її спростовують. *Теорію (гіпотезу) неможливо верифікувати, але, якщо вона є хибною, її можливо фальсифікувати.* (Курсив Д. Сепетого – В.Д.) З кожної загальної теорії логічно (дедуктивно) слідує висновки щодо нескінченної кількості окремих випадків. Якщо якісь з цих висновків (хоча б один) не відповідає дійсності, то теорію слід вважати хибною, спростованою⁴.

Критика позитивістського критерію меж наукового пізнання.

Засновник критичного раціоналізму К. Поппер у короткій статті «Критерій емпіричного характеру теоретичних систем» (1933 р.) сформулював проблему меж (демаркації) наукового пізнання як проблему пошуку критерію, який дозволив би виявити різницю між твердженнями, що належать до емпіричної науки, і твердженнями, які можна назвати «метафізичними». Згідно з рішенням цієї проблеми, запропоноване позитивістами, таке розмежування досягається за допомогою використання понять «значення» або «сенса»: кожне осмислене, або таке, що має значення, речення має бути функцією істинності «атомарних» речень, тобто має бути повністю логічно зводиться до окремих висловлювань, спостережень або виводиться з них. Якщо деяке твердження, що претендує на роль наукового висловлювання, не піддається такому зведенню, то воно «не має значення», «безглузде», є «метафізичним» або просто «псевдореченням». У підсумку метафізика виявляється безглуздою нісенітницею. Може здатися, що, провівши таку лінію демаркації, позитивісти досягли більш повного успіху в знищенні метафізики, ніж всі попередні антиметафізики. Догму значення або сенсу і породжені нею псевдопроблеми можна усунути, якщо критерієм розмежування прийняти критерій спростованості, тобто принаймні асиметричної або односторонньої обґрунтованості. (Усі попередні спроби знайти критерій меж наукового пізнання виходили із того, що для всякого справжнього висловлювання повинна існувати логічна можливість як його (остаточного) емпіричного підтвердження, так і його (остаточного) емпіричного спростування). Згідно з цим критерієм, висловлювання містять інформацію про емпіричний світ тільки в тому випадку, якщо вони мають здатність зіткнутися з досвідом, або більш точно – якщо їх можна систематично перевіряти, тобто піддати перевіркам, результатом яких може бути їх спростування. Таким чином, визнання односторонньо обґрунтованих висловлювань дозволяє нам вирішити не лише проблему індукції, а й також більш фундаментальну проблему демаркації – ту проблему, яка породила майже всі інші проблеми теорії пізнання. (І. З. Шишков оцінив вирішення цієї проблеми як своєрідний коперніковий переворот К. Поппера в сучасній методологічній свідомості⁵.) Наш критерій спростованості з достатньою точністю відрізняє теоретичні системи емпіричних наук від систем метафізики, не стверджуючи при цьому про безглуздість метафізики.

Одним із прикладів неспростовності ненаукових теорій К. Поппер вважає марксистську теорію історії, яка в деяких своїх ранніх формулюваннях давала передбачення, що перевіряються, і дійсно була спростована. Однак, замість того, щоб визнати це спростування, послідовники Маркса переінтерпретували і теорію, і свідчення для того, щоб привести їх у відповідність. Таким чином вони врятували свою теорію від спростування, проте це було досягнуто ціною використання засобів, які зробили її взагалі неспростовною і завдяки цьому прийому зруйнували її широко розрекламовані претензії на науковий статус⁶.

Проблему меж наукового пізнання та пропозиції для її вирішення, К. Поппер докладно сформулював та аргументував у відомій праці «Логіка наукового дослідження» (1934 р.)⁷. Головною причиною, що спонукала К. Поппера до відмови від індуктивної логіки, є те, що вона не встановлює прийнятної розмежувальної ознаки емпіричного, неметафізичного характеру теоретичних систем, або, інакше кажучи, що вона не забезпечує нас відповідним критерієм демаркації. Основною причиною, що змушує схильних до емпіризму епістемологів сліпо покладатися на «метод індукції», є їх переконання в тому, що тільки цей метод може дати нам відповідний критерій демаркації. Це твердження особливо стосується до тих емпіриків, які об'єдналися під прапором «позитивізму». Очевидно, що мається на увазі при цьому критерій демаркації, тотожний вимозі побудови індуктивної логіки. (Метод юридичного позитивізму є емпіричним, тобто обмежується в пізнанні права вивченням зовнішніх ознак, доступних для безпосереднього спостереження і сприйняття⁸.) Оскільки К. Поппер відкидає індуктивну логіку, він повинен також відкинути всі подібні спроби вирішення проблеми демаркації. У зв'язку з цим проблема демаркації набуває ще більшого значення для наукового дослідження. Пошук прийнятної критерію демаркації має бути пробним каменем для будь-якої епістемології, яка не залучає до допоміжного індуктивну логіку. Позитивісти, замість того, щоб вважати своїм завданням висунення прийнятної конвенції, вважають, що потрібно провести різницю між наукою, з одного боку, і метафізикою – з іншого, яка існує, так би мовити, в самій природі речей. Вони постійно намагаються довести, що метафізика за самою своєю природою є не що інше, як безглузда балаканина – «софістика і обман»,

за висловом Юма, – яку найправильніше було б «кинути у вогонь». Однак позитивісти, зрозуміло, вважають, що про метафізику можна сказати щось більше, ніж просто констатувати неемпіричний характер деяких з її висловлювань. Слова «не має значення» і «безглуздий» передають і призначені саме для того, щоб передати зневажливу оцінку. Не підлягає сумніву той факт, що зовсім не успішна демаркація науки і метафізики є дійсною метою позитивістів. Вони, скоріше, прагнуть остаточно скасувати і знищити метафізику. Однак, як би там не було, ми кожен раз виявляємо, що всі спроби позитивістів уточнити значення виразу «має значення» призводять до одного і того ж результату – до такого визначення «що має значення (осмисленого) речення» (на відміну від «безглузлого псевдоречення»), яке просто повторює критерій демаркації, властивий обстоюваній ними індуктивній логіці. Такий стан речей ясно «виявляє себе» в поглядах Л. Вітгенштейна, на думку якого, кожне, що має значення, висловлювання повинно бути *логічно зведене*⁹ до елементарних (або атомарних) висловлювань, які він розуміє як опис або «образи дійсності»¹⁰ (до речі, така характеристика, на його думку, стосується всіх висловлювань, що мають значення). Звідси цілком очевидно, що вітгенштейнівський критерій осмисленості збігається з індуктивістським критерієм демаркації, за умови, що ми замінюємо використовувані в останньому випадку слова «науковий» або «законний» на «той, що має значення». Таким чином, саме невирішеність проблеми індукції зумовлює цілковитий провал спроб позитивістів вирішити проблему демаркації. У своєму прагненні знищити метафізику позитивісти разом з нею знищують і науку, оскільки закони науки точно так само, як і метафізичні твердження, неможливо звести до елементарних висловлювань про чуттєвий досвід. Аналіз К. Поппера, таким чином, показує, в якому сенсі індуктивістський критерій демаркації не здатний допомогти нам провести межу між науковими та метафізичними системами і чому він повинен приписувати їм рівний статус. Справа в тому, що, згідно з вердиктом, що виноситься на підставі позитивістської догми значення, і наука, і метафізика являють собою системи безглузвих псевдовисловлювань. (В. Н. Садовський відзначає, що К. Поппер з самого початку своєї філософської діяльності був твердо переконаний щодо важливості та плідності метафізичних, філософських міркувань¹¹.) Тому замість того, щоб вигнати метафізику з емпіричних наук, позитивізм, навпаки, веде до впровадження метафізики в сферу науки¹².

Розглядаючи наукове пізнання з психологічної точки зору, К. Поппер схильний думати, що наукове пізнання неможливе без віри в ідеї чисто спекулятивного, умоглядного типу, які часто бувають досить невизначеними, тобто віри, абсолютно невинуватих, з точки зору науки, і в цьому відношенні «метафізичної»¹³.

Схожі з думками К. Поппера щодо метафізичних «ідей чисто спекулятивного, умоглядного типу» були погляди академіка В. І. Вернадського, який називав їх фікціями та забобонами, які нерідко одержують форму завдань і питань, тісно пов'язаних з духом часу. Людський розум прагне одержати на них ясну відповідь. Шукання відповіді на такі питання, що нерідко виникали на далекому від науки ґрунті релігійного споглядання, філософського мислення, художнього натхнення чи громадського життя, іноді служать джерелом наукової праці для цілих поколінь учених. Ці питання служать ризиком наукового будинку, необхідними і неминучими при його будівлі, але потім безвісти зникають¹⁴.

Вимоги, яким має відповідати емпірична наука.

К. Поппер, перефразовавши і узагальнивши добре відоме зауваження Ейнштейна, емпіричну науку охарактеризував наступним чином: тією мірою, якою наукове висловлювання говорить про реальність, воно має бути спростованим, а тією мірою, якою воно не спростоване, воно не говорить про реальність¹⁵. У 1957 р. К. Поппер цей висновок переконливо доповнив: «Теорія, що не спростована ніякою мислимою подією, є ненауковою. Неспростованість є не перевагою теорії (як часто думають), а є її недоліком»¹⁶. Цього ж року цей фундаментальний для теорії пізнання висновок К. Поппера був ним доповнений приміткою із викладом перефразованого і узагальненого зауваження А. Ейнштейна: «Якщо теореми математики прикладаються до відображення реального світу, вони не точні; вони точні доти, поки вони не посиляються на дійсність»¹⁷.

К. Поппер сформулював три вимоги, яким повинна задовольняти наша емпірична теоретична система. По-перше, вона повинна бути синтетичною, тобто описувати несуперечливий, можливий світ. По-друге, вона повинна задовольняти критерію демаркації, тобто не бути метафізичною системою, і описувати світ можливого досвіду. По-третє, вона повинна відрізнятися якимось чином від інших таких систем, як така, що представляє саме наш світ досвіду. Яким же чином можна відрізнити таку систему, що представляє наш світ досвіду, від інших подібних систем? Відповідь К. Поппера на це питання така: виділяє цю систему з інших подібних систем те, що вона була піддана перевіркам і витримала їх. Це означає, що така система повинна бути виділена на основі застосування до неї того ж самого дедуктивного методу, аналіз і опис якого К. Поппер поставив собі за мету. «Досвід», з цієї точки зору, виступає як специфічний метод, за допомогою якого ми можемо відрізнити одну теоретичну систему від інших. Тому можна сказати, що наука характеризується не тільки своєю логічною формою, а й, окрім того, і своїм специфічним методом. (Цього ж погляду, звичайно, дотримуються також індуктивісти, які намагаються охарактеризувати емпіричну науку, посилячись на використання в ній індуктивного методу.) Відповідно до сказаного, теорія пізнання, до завдань якої входить аналіз методу або процедур, характерних для емпіричної науки, може бути описана як теорія емпіричного методу – теорія того, що зазвичай називається «досвідом»¹⁸.

Спростованість як критерій науковості теорій.

Критерій розмежування, притаманний індуктивній логіці, тобто позитивістська догма значення, рівносильний вимозі, що всі висловлювання в емпіричній науці (або всі висловлювання, «що мають значення») повинні володіти якістю, яка давала б можливість визначити їх істинність або хибність. Цей критерій вима-

гає їх «повної обгрунтованості». А це означає, що розглянуті висловлювання повинні бути такі, щоб було логічно можливим їх і підтвердити, і спростувати. З точки зору К. Поппера, індукції взагалі не існує. Тому виведення теорій з одиничних висловлювань, підтверджуваних досвідом (що б це не означало), логічно неприпустимо. Отже, теорії ніколи емпірично не підтверджувальні. Нам, стверджує К. Поппер, слід вибрати такий критерій, який дозволяв би допускати в область емпіричної науки навіть такі висловлювання, підтвердження яких неможливе. Разом із тим, він, звичайно, визнає деяку систему емпіричною, або науковою, тільки в тому випадку, якщо є можливість її дослідної перевірки. Ці міркування К. Поппера приводять його до переконання в тому, що не підтверджувальність (верифікованість), а спростованість (фальсифікованість) системи слід розглядати як критерій розмежування (демаркації). Це означає, що ми не повинні вимагати можливості виділити певну наукову систему раз і назавжди в позитивному сенсі, але зобов'язані вимагати, щоб вона мала таку логічну форму, яка дозволяла б за допомогою емпіричних перевірок виділити її в негативному сенсі: емпірична система повинна допускати спростування досвідом. Може здатися не цілком розумним характеризувати науку, яка, як вважають, дає нам позитивну інформацію, як систему, що задовольняє негативній вимозі типу спростованості. Однак це заперечення вельми легковажне, оскільки кількість позитивної інформації про світ, що повідомляється науковим висловлюванням, тим більше, чим більш імовірно його зіткнення, обумовлене логічними підставами, з можливими одиничними висловлюваннями. (Тільки через спростування наших припущень ми насправді стикаємося з «дійсністю»). (Курсив К. Поппера – В.Д.) Тільки виявлення і усунення наших помилок і становить той «позитивний» досвід, якого ми набираємося в дійсності¹⁹.) Запропонований К. Поппером критерій ґрунтується на асиметрії між підтверджувальністю і спростованістю – асиметрії, яка виникає із логічної форми універсальних висловлювань, які ніколи не виводяться з одиничних висловлювань, але останні можуть суперечити їм. Отже, за допомогою чисто дедуктивних висновків можливо переходити від істинності окремих висловлювань до хибності загальних. Головною характеристикою емпіричного методу є те, що він піддає систему, що підлягає перевірці, спростуванню всіма можливими способами. Мета цього методу – зовсім не порятунок неспроможних систем, а, навпаки, відбір тієї з них, яка найбільш пристосована до виживання в порівнянні з іншими. Це досягається тоді, коли системи, що розглядаються, беруть участь в жорсткій боротьбі за виживання²⁰.

Отже, в цій статті, описаний критерій меж наукового пізнання, яким є спростованість (фальсифікованість) теорій. Цей критерій може бути застосований в рамках критично-правового мислення для спростування правових теорій при дослідженні правових проблем.

¹ Див. докладніше мою концептуальну статтю «Критично-правове мислення» // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 3.

² Див. докладніше мою статтю «Критично-правове мислення: ілюзія індукції» // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 4. У цій статті викладені аргументи про те, що індукція не відіграє ніякої ролі в методі науки та її зростанні. – В.Д.

³ Історія філософії: підручник / за ред. В. І. Ярошовця. – К. Видав.-поліграф. центр «Київський університет», 2010. – С. 567.

⁴ Сепетий Д. П. Критичний раціоналізм Карла Поппера: пізнання шляхом спроб і помилок, припущень і спростувань // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – Вип. 40. – 2010. – С. 77–80.

⁵ Шишков І. З. В поисках новой рациональности: Философия критического разума. Изд. 2-е. – М.: Едиториал УРСС, 2010. – С. 106.

⁶ Поппер К. Наука: предположения и опровержения // Предположения и опровержения: Рост научного знания: Пер. с англ. / К. Поппер. – М.: ООО «Издательство АСТ»; ЗАО НПП «Ермак», 2004. – С. 70.

⁷ Поппер К. Логика научного исследования: Пер. с англ. / Под общ. ред. В. Н. Садовского. – М.: Республика, 2004. – 447 с.

⁸ Основні типи праворозуміння: правовий позитивізм і природно-правове мислення // Тема 2. Методологія філософії права // Філософія права: підручник / За ред. О. Г. Данильяна. – Х.: Право, 2009. – С. 28.

⁹ Вітгенштайн, Людвіг. Tractatus Logico-Philosophicus; Філософські дослідження. – К.: Основи, 1995. – С. 52. (Див. наприклад твердження: 4.52; 5; 5.01).

¹⁰ Там само. – С. 28, 37–39. (Див. твердження: 2.21; 4.01; 4.03).

¹¹ Садовский В. Н. Карл Поппер и Россия. – М.: Эдиториал УРСС, 2002. – С. 42.

¹² Див. докладніше: Поппер К. Логика научного исследования. – С. 29–33.

¹³ Див. докладніше: Там само. – С. 33, 34.

¹⁴ Вернадский В. И. Избранные труды по истории науки. – М.: Наука, 1981. – С. 62.

¹⁵ Поппер К. Критерий эмпирического характера теоретических систем / К. Поппер // Логика и рост научного знания. – М.: Прогресс, 1983. – С. 237–239.

¹⁶ Поппер К. Предположения и опровержения рост научного знания / К. Поппер // Логика и рост научного знания. – М.: Прогресс, 1983. – С. 245.

¹⁷ Эйнштейн А. Геометрия и опыт. Собрание научных трудов, т. 2. – М.: Наука, 1966. – С. 83.

¹⁸ Див. докладніше: Поппер К. Логика научного исследования. – С. 35.

¹⁹ Поппер К. Объективное знание. Эволюционный подход / Пер. с англ. Д. Г. Лахути. Отв. ред. В. Н. Садовский. – М.: Эдиториал УРСС, 2002. – С. 335.

²⁰ Див. докладніше: Поппер К. Логика научного исследования. – С. 36–39.

Резюме

Десятник В. О. Критично-правове мислення: межі наукового пізнання.

У цій статті описаний критерій меж наукового пізнання, яким є спростованість (фальсифікованість) теорій. Цей критерій може бути застосований у рамках критично-правового мислення для спростування правових теорій при дослідженні правових проблем.

Ключові слова: критично-правове мислення, проблема меж наукового пізнання, проблема демаркації, проблема науковості теорій, спростованість (фальсифікованість), підтверджувальність (верифікованість), дедуктивна логіка.

Резюме

Десятник В. А. Критически-правовое мышление: границы научного познания.

В этой статье описан критерий границ научного познания, которым является опровержимость (фальсифицированость) теорий. Этот критерий может быть применен в рамках критически-правового мышления для опровержения правовых теорий при исследовании правовых проблем.

Ключевые слова: критически-правовое мышление, проблема границ научного познания, проблема демаркации, проблема научности теорий, опровержимость (фальсифицированость), подтверждаемость (верифицированость), дедуктивная логика.

Summary

Desiatnyk V. Critical legal thinking: the boundaries of scientific knowledge.

This article describes the criterion boundaries of scientific knowledge, which is rebuttable (falsify) theories. This criterion can be applied within the framework of critical legal thinking to refute legal theories in the study of legal problems.

Key words: critical legal thinking, problem boundaries of scientific knowledge, the problem of demarcation, the problem of scientific theories, a rebuttable (faking), corroboration (veracity), deductive logic.

УДК 340.115/134/137

С. К. ДУДАР

Світлана Костянтинівна Дудар, кандидат юридичних наук, доцент Київського національного університету імені Тараса Шевченка

КРИТЕРІЇ ЯКОСТІ ЗАКОНУ: ПРОБЛЕМА ДОКТРИНАЛЬНОГО ВИЗНАЧЕННЯ В АСПЕКТІ ПРАВОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ТА ЄС

З часу укладення Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію) формування правових основ економічної інтеграції та політичної асоціації не може обмежуватись лише діяльністю з адаптації законодавства України до *acquis* ЄС. Вимога наблизити не лише законодавство України, а й практику його застосування до *acquis* ЄС означає, що перед юристами (науковцями та практиками) постає складне завдання, вирішення якого має якісно змінити правову систему нашого суспільства на всіх рівнях її складної структури.

Одним із проблемних питань, які поставатимуть, у першу чергу, перед науковцями є проблематика якісного закону, а точніше доктринального визначення критеріїв, на основі яких слід оцінювати закон, в тому числі й у правозастосовчій діяльності національних судів.

Проблематика визначення критеріїв якості закону неодноразово ставала предметом наукових дискусій та ґрунтовних наукових досліджень філософів та вчених в різні часи, епохи. Як правило, вона розглядалась як частина більш складної проблеми визначення властивостей юридичного закону, його змісту, функцій, вимог ефективної дії тощо. Не є винятком у цьому відношенні і вітчизняні вчені-юристи, у працях яких неодноразово здійснювались спроби визначити критерії та вимоги, за якими можна було б оцінювати якість національного закону. Серед таких варто відзначити С. Бобровник, А. Грищенко, Г. Дутку, А. Колодія¹, М. Патеї-Брагасюк, Є. Погорелова, С. Скриля, Р. Хорольського та інших, не менш знаних вчених. Водночас, складність даної проблематики, відмінності у виборі теоретико-правових засад та методології наукових досліджень призвели до появи різних підходів до визначення критеріїв якості закону та неоднозначності у розумінні якісного закону.

Намагання з боку представників юридичної науки України оновити існуючу в Україні правову доктрину з огляду на потребу формування правових основ інтеграції України з ЄС, а також наявність усталеної судової практики Суду Європейського Союзу та Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), в якій представлено дещо відмінні підходи до розуміння закону, вимагає повернутись до дослідження даної проб-